

תורת בטחון – פרשת וישלח

בענין אפילו רשע ובוטח בה' חסד יסובבנו

וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיִּצְרָר לוֹ וַיַּחֲזֵק אֶת הָעַם אֲשֶׁר אִתּוֹ וְאֵת הַצֹּאֵן וְאֵת הַבְּקָר וְהַגְּמָלִים לְשָׁנֵי מַחְנוֹת: (לב, ח)

הנה דבר זה קשה מאוד להבין, מדוע היה יעקב אבינו ירא בכלל, אמאי לא היה בוטח בהקב"ה, שאילו היה בוטח בהקב"ה, אין שום מקום כלל להיות ירא מעשו. ולא עוד, אלא שכבר הבטיח לו הקב"ה שישמרנו מכל רעה, א"כ בודאי היה לו לבטוח בהש"ת?

והנה כבר עמדו על זה כמה מרבותינו ז"ל. וז"ל הכלי יקר: "ביראה זו יצאו כל המפרשים ללקוט ולא מצאו טעם נכון למה זה ועל מה זה היה מתירא, אחר שהבטיחו הקדוש ברוך הוא פעמיים לשומרו, פעם ראשון במראה הסולם נאמר ושמרתך בכל אשר תלך, פעם שני בהיותו בבית לבן נאמר שוב אל ארץ מולדתך ואהיה עמך. ומה שפירשו שהיה ירא פן יגרום החטא ימאן השכל לקבל דעת זה, כי זה שמונה ימים שנאמר לו בבית לבן שוב אל ארץ מולדתך, וכי יעלה על הדעת לומר שביני בני נתקלקל וחטא חטאה גדולה שגרמה לו לבטל יעוד זה. ומהר"י אברבנאל נתחבט מאד בקושיא זו", עכ"ל.

כל המחניף לחבירו נופל בידו

ותרץ הכלי יקר ליישב הענין ז"ל, "והקרוב אלי לומר בהיתר ספק זה, על דרך שאמרו חז"ל (סוטה מא, ב): אמר ר' אלעזר כל המחניף לחבירו לסוף נופל בידו וכו', וכמו כן כאן יעקב הרגיש בעצמו שחטא בזה שהחניף לרשע ואמר כה אמר עבדך יעקב, וכן תפשו חז"ל על יעקב כדמסיק בבראשית רבה (עה, ב) עשו לדרך הוא הולך וכו' ויעקב עשה קודש חול וקרא לעשו אדוני מצד החנופה שהחניף לרשע, על כן היה מתירא כי ידע יעקב שכך היא המדה שכל המחניף לרשע לסוף נופל בידו על כן נאמר וירא יעקב, ולפי שיעקב בלי ספק היו בידו זכויות כל כך הרבה שיהיו מכריעות על עוון זה, מכל מקום היה צר לו שינכו לו מזכויותיו על ידי שיצילהו מעשו אחיו, לכך נאמר ויצר לו", עכ"ל.

אפילו רשע ובוטח בה' חסד יסובבנו

ודברי הכלי יקר תמוהים מאוד, דהא גופא צ"ב, דאה"נ יעקב אבינו הרגיש בעצמו שחטא בחטא של חנופה שהחניף לעשו רשע, מ"מ ידועים דברי המדרש, (ילקוט שמעוני תהלים רמז תשי"ט) וז"ל, "רבי אליעזר ורבי תנחום בשם רבי ירמיה אפילו רשע ובוטח בה' חסד יסובבנו", עכ"ל. וכן האריך הרמב"ן (אמונה ובטחון פרק א') קצת ע"ז וז"ל, "עוד אמר בטח בה' ועשה טוב, כלומר, אעפ"י שאין בידך מעשים ותדע בעצמך שאתה רשע, עם כל זה בטח בה' כי הוא בעל רחמים וירחם עליך, כמו שנאמר ורחמיו על כל מעשיו, ר"ל צדיקים ורשעים. ואמרו (סנהדרין מו, ע"א): "בשעה שבן אדם מצטער שכינה מה אומרת קלני מראשי קלני מזרועי". ע"כ אמר

בתחלה בטח בה', כלומר בין שתהיה צדיק בין שתהיה רשע בטח בה'. ואח"כ אמר ועשה טוב, כלומר אעפ"י שהוא רחום וחנון, אל יבטיחך יצרך שלא תראה רע, כי השי"ת מאריך רוחיה וגבי דיליה", עכ"ל. הרי מפורש בדבריו שאפילו רשע ואין בידו מעשים, בגלל בטחונו, הקב"ה מרחם עליו. וע"ע במש"כ רבינו בחיי (סוף פר' עקב) וז"ל, "ומי האיש הירא ושם ה' מבטחו ינצל מן הצרה אף על פי שהיתה ראויה לבא עליו", עכ"ל. הרי, להדיא בדבריו, דבטחון אינו תלוי כלל במה שהאדם ראוי, דבטחון בהש"ת אינו תלוי בזכותים כלל. וע"ע במש"כ מרנא החפץ חיים (נפוצות ישראל פ"ח) וז"ל, "ודע עוד דמדת הבטחון אין תלוי בזכותים שאפילו הוא אדם שאינו הגון, אך שחזיק בטחונו בה' כה הבטחון מגין עליו ומתחסד עמו הש"י, כ"כ הגר"א וכו'" עכ"ל.

א"כ קשה טובא, מדוע יעקב אבינו לא היה בוטח בהש"ת, אפילו אם חטא בחטא שהחניף לעשו אחיו, מ"מ אילו היה בוטח בהש"ת אין לו מקום להיות ירא כלל? ותמוה מה שהוסיף הכלי יקר שיעקב אבינו היה צר לו שינכו לו מזכויותיו על ידי שיצילהו מעשו אחיו, הרי הבוטח בהש"ת אינו תלוי בזכויות כלל כנ"ל, א"כ מדוע היה יעקב אבינו ירא?

חטא של חנופה הוא מחסרון בטחון בהש"ת

והנראה לומר בעזרי"ת לבאר הענין, דהנה חלוק בעיקרו חטא של חנופה משאר חטאים אחרים, דיסוד של חטא זה מיוסד על חסרון בטחון. דמי שעובר באיסור דחנופה הוא רק משום שחסר לו בעיקרי האמונה ובטחון בהש"ת. דשורש החטא של חנופה, בא משום שמחוסר בטחון בהקב"ה. שאילו היה מאמין באמונה שלימה בהקב"ה, דכל מה שראוי לבא עליו יבא אך ורק מכח גזירת השי"ת, אין שום תועלת כלל בחנופה, דלא יועיל לו כלום להרוויח שום דבר אם לא נגזר כך מהקב"ה. וכן מפורש בדברי הבית הלוי שהאריך בענין חנופה (בקונטרס על מצות הבטחון), וז"ל בא"ד, "והנה ממידת הבטחון, לבד מצוה זו עצמה, עוד יוצא לו תועלת, כי הבוטח השלם ינצל מכל מה גופי עבירות, ינצל מחנופה שאמרו עליו בסוטה (מב, ע"א) כי הוא מארבעה כיתות שאין מקבלין פני השכינה וכו'", עכ"ל. ועי"ש דברים חריפים בענין זה.

בביאור מדוע המחניף לחבירו נופל בידו

ולפי זה, מאחר שמבואר דיסוד ושורש של החטא של חנופה הוא מחסרון אמונה ובטחון בהש"ת, א"כ יש לבאר מדוע אמרו חז"ל: "שכל המחניף לחבירו לסוף נופל בידו". שידוע מן היסודות של בטחון בהש"ת, מי שבוטח בהש"ת זוכה להשגחתו, אבל חס ושלוש מי שאינו בוטח בהש"ת אינו זוכה להשגחתו, ואדרבה הקב"ה מסיר השגחתו מעליו. וכמו שכתב החובת הלבבות (תחילת שער הבטחון) וז"ל, "ומי שבוטח בזולת ה' מסיר האלהים השגחתו מעליו, ומניח אותו ביד מי שבטח עליו", עכ"ל. א"כ, מי שמחניף

לחבריו, ורוצה לבטוח באותו שמחניף אליו, הקב"ה מגיח אותו בידו אותו איש, שהרי הקב"ה מסיר השגחתו מעליו.

וא"כ י"ל, דכיון שכן דהך חטא של חנופה הוא משורש חסרון בטחון בהשי"ת, זהו הטעם שיעקב אבינו היה ירא, משום שהיה ירא שחסר לו מדת הבטחון בלב שלם בהשי"ת, וא"כ על זה צריך להיות ירא. ועל חטא זה אמרו שהיה ירא שמא יגרום החטא, והיה צר לו שינכו לו מזכויותיו, דאילו היה לו בטחון גמור בהשי"ת, אין מקום להיות ירא שמא ינכו לו מזכויותיו דבטחון אינו תלוי בזכויות, משא"כ אם לא היה לו בטחון והצלתו מיד עשו תלוי בזכויותיו יש מקום להיות ירא. ונמצא דיעקב לא היה ירא מעצם עבירת איסור של החטא, דמצד עצם האיסור אינו סתירה לבטחון בה', רק היה ירא משורש של החטא, דהיינו חסרון בטחון בהשי"ת כמש"כ לעיל.

דברי החובת הלבבות בענין רשע ובטח בה'

ועל דרך זה כתב מרן ר' אהרן קוטלר ליישב דברי החובת הלבבות. דהנה כבר עמדו כל העולם כולו, על דברי החובת הלבבות שכתב (שער הבטחון פ"ג) וז"ל, "וההקדמה הרביעית, שתהיה השגחתו חזקה והשתדלותו גדולה לקיים מה שחייבו בו הבורא מעבודתו, ולעשות מצוותיו ולהזהר מאשר הזהירו ממנו, כפי מה שהוא מבקש, שיהיה הבורא לו במה שהוא בוטח עליו בו, כמ"ש רז"ל: עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו, בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך, ואמר הכתוב: בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה. ואמר: טוב ה' לקויו לנפש תדרשנו. אבל מי שיבטח על הבורא והוא ממרה אותו, כמה הוא סכל וכמה דעתו חלושה והכרתו, כי הוא רואה, כי מי שנתמנה לו מבני אדם על דבר, כשהוא מצוה אותו להתעסק בצורך מצרכיו או מזהיר אותו מדבר ויעבר על מצוותיו, ויגיע לממנה עברו על מצותו, כי יהיה הסבה החזקה להמנע ממנו העשות מה שבטח עליו בו", עכ"ל. ודבריו צ"ב, שהרי מצינו בדברי המדרש הנ"ל שבטחון אינו תלוי בזכויות, שאפילו רשע ובטח בה' חסד יסובבנו?

וכתב מרן רבי אהרן קוטלר זצ"ל (משנת רבי אהרן ח"א, עמ' י"ח) וז"ל, "ובספר חובות הלבבות בשער הבטחון (פ"ג) מבואר דלא שייך בטחון כשעובר רצון ה', ומסתיע שם לזה מקראי והדברים צ"ע, דהלא אמרו ז"ל ואפילו רשע הבוטח חסד יסובבנו. ואפשר דהא דמוכח בקראי דברשע לא שייך בטחון היינו כשהוטא בדבר שהוא נגד הבטחון עצמו דרוצה למלאות רצונו בדרכים אסורים כגון דחוטא בענין מו"מ באמונה וסיבת החטא היא דנחפו להשיג הון, ובטח בה' דבזו הדרך ישיג מבוקשו הנה בזה האופן אין בטחון אמיתי דאם היה בטחון כראוי הרי אין מעצור לה' להושיע באופנים מותרים אבל אם הבטחון הוא אמיתי בזה אמרו חסד יסובבנו ואפילו הוא רשע בענינים אחרים", עכ"ל. הרי מבואר, דהא דהועיל 'בטחון' לרשעים, היינו רק באופן שאין רשעתם מתנגד למדת הבטחון. וכגון אם משאו ומתנו אינו כפי רצון ה', אז לא יהני ליה בטחון שהרי אותו חטא הוא סתירה למהות הבטחון. [אגב, מבואר מדבריו דאילו גנב בוטח בהשי"ת שיצליח בגניבתו, אין בטחון מועיל לו, דגניבתו הוא

סתירה לבטחון בהשי"ת]. וא"כ מובן הייטב מדוע יעקב אבינו היה ירא שמא יגרום החטא, שחטא בחטא של חנופה, שהוא סתירה למהותו של בטחון בהשי"ת.

כל זמן שאינו 'מורד' בהשי"ת יכול לקוות לכל טוב

וכן יש לדייק בדברי החוב"ה שכתב "אבל מי שיבטח על הבורא והוא ממרה אותו". כלומר, שיש חילוק בין רשע ואין בידו מעשים טובים, ובין היכא שהוא "ממרה" בהקב"ה. והביאור בזה הוא, ש"אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא", ואפילו עשה אדם חטא, אינו סתירה לבטחון. אבל מי שהוא ממרה בהקב"ה, דהיינו שיוודע ריבונו ומתכוון למרוד בו ח"ו, הרי זה סתירה לבטחון. ועי' מש"כ בזה החפץ חיים (שמירת הלשון חלק ב', פרק י"ט) וז"ל, "הקדוש ברוך הוא אינו מדקדק על האדם לומר אושיעך רק באופן שתהיה צדיק, רק אומר לו לא אושיעך אם תהיה מורד ח"ו, ולזה סיימו יהושע וכלב ואמרו אך בה' אל תמרודו. וכל זמן שאין אדם מורד בהקב"ה לעקור מצוותיו בכוונה, יוכל לקוות לכל טוב", עכ"ל. ומפורש בדבריו הק' כהך יסוד, שכל זמן שאין האדם מורד בהקב"ה, אינו סותר בטחון בו יתב"ש, ורק כאשר ממרה פי ה' ומורד בו הוא סתירה.

דתן ואבירם בטחו בהשי"ת

ומצינו יסוד זה אצל דתן ואבירם שהקשה הרא"ש (על התורה פרשת בא) וז"ל, "יש לשאול מאי שנא שמתו כל הרשעים בתוך שלשת ימי אפלה, ודתן ואבירם לא מתו שהיו רשעים גמורים? יש לומר אף על פי שהיו רשעים לא נתייאשו מן הגאולה", עכ"ל. דברים נוראים, דתן ואבירם שהיו רשעים גמורים, מ"מ בזכות הבטחון זכו לגאולה. א"כ ק"ו אנו, שאין אנו רשעים גמורים כמו דתן ואבירם, רק כל אחד ואחד מבקש ושואף לגדלות, ומבקש לעשות רצון אבינו שבשמים, אם נהיה בוטחים בהשי"ת, בודאי נזכה שימלא השי"ת משאלות לבנו, דאינו גרועים מדתן ואבירם שהיו רשעים וזכו לגאולה מכח בטחונם בהשי"ת.

לא יאשמו 'כל' החוסים בו

וכל זה מפורש יותר נמי בדברי המדרש (תהלים שוחר טוב, מזמור א) וז"ל, "לא ימנע טוב להולכים בתמים זה אברהם, שנאמר התהלך לפני והיה תמים (בראשית יג, יז), ואם באברהם הכתוב מדבר היה לו שיאמר אל ימנע טוב להולך בתמים, ומהו להולכים בתמים, אלא זה אברהם שהלך לפני הקדוש ברוך הוא בתמימות, נעשה לו מגן, אף כל מי שמהלך לפניו בתמימות נעשה לו מגן, ואחריו מה כתיב אשרי אדם בוטח בך (תהלים פד, יג), אברהם אין כתיב כאן אלא אדם, כל אדם", עכ"ל. ובספר אבי הישיבות (עמ' רלד) הביא מירמא מר' חיים וולאזין וז"ל, מרגלא בפומיה דר' חיים משום רבו הגר"א: בטחון בה' אינו אך נחלת האנשים השלמים ביראה ובמצוות. אפילו יהודי שחטא והמרה את פי השם, יש לו לבטוח בה' שימלא צרכיו. פעם התבטא הגר"א באוניו: "ולא יאשמו כל החוסים בו" נאמר בתהלים. לא אליהו (הגר"א) ולא חיים (רבי חיים נוולאזין) אמר הכתוב, אלא "כל החוסים בו", כולם ממש", ע"כ.